

UOT: 338.48, 338.49, 379.8

KƏND TURİZMİNİN ÖLKƏNİN SOSIAL-İQTİSADI İNKİŞAFINA TƏSİRLƏRİNİN DƏYƏRLƏNDİRİLMƏSİ

Arzu Alim qızı Hüseyn, i.ü.f.d., dosent

Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti, kafedra müdiri

e-mail: a.huseyn@atmu.edu.az

Xülasə

Kənd turizmi bölgələrdə məşğulluğun təmini, əhalinin sosial rifahının yaxşılaşdırılması və kənd yerlərinin inkişafının təmin edilməsi vasitəsi kimi önə çıxmaqdadır. Hazırda inkişaf etmiş ölkələrdə turizmin bu növü bölgələrin təbii ehtiyatlarına və yerli əhalinin həyat tərzinə uyğun olaraq formalaşan və kəndin inkişafının davamlılığına verdiyi töhfə sayəsində dəstəklənən bir sektor halına gəlmişdir. Azərbaycan Respublikası üçün kənd yerlərində alternativ fəaliyyət sahələrinin inkişafı və məşğulluğun təmini baxımından kənd turizminin inkişafı mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Məqalədə kənd turizminin kənd yerlərinin sosial-iqtisadi inkişafına təsirləri qiymətləndirilir, Azərbaycanda kənd turizminin inkişaf imkanları araşdırılır və aşkara çıxarılan problemlərin həlli ilə bağlı təkliflər irəli sürülür.

Açar sözlər: kənd turizmi, kənd yerləri, kənd təsərrüfatı, məşğulluq, turizm.

Giriş

Kənd turizmi dünyada geniş yayılan və kifayət qədər də gəlir gətirən turizm növlərindən biridir. Dünyada turizmdən əldə olunan gəlirlərin 20 faizi kənd turizminin payına düşür. Azərbaycanda da kənd turizminin inkişafı məsələsi aktualdır və bunu şərtləndirən bir çox amillər var. Hər şeydən öncə bir məqamı qeyd edək ki, ölkəmizdə kənd təsərrüfatı və turizmin inkişafı prioritet elan edilmişdir. Kənd turizmin inkişafı isə bu iki sektorun inkişafına töhfə verir. Digər tərəfdən Azərbaycanda kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı üzrə 2025-ci ilədək olan dövr üçün uzunmüddətli baxış ənənəvi təsərrüfatçılıqdan bazaryönümlü əlavə dəyər yaradan intensiv təsərrüfatçılığa keçidin gücləndirilməsi hesabına rəqabətqabiliyyətli aqrobiznesi formalaşdırmağı nəzərdə tutur (1). Bu isə o deməkdir ki, qarışıqdakı müddətdə bazaryönümlü əlavə dəyər yaradan intensiv təsərrüfatçılığa keçidin gücləndirilməsi kənd təsərrüfatının məşğulluqdakı payını azaldacaqdır. Qeyd edək ki, Azərbaycanda son illərdə dünya aqrar inkişafı praktikasında qərarlaşmış olan qanunauyğunluğun, ölkənin özündə uzun illər formalaşmış meyillərin əksinə olaraq kənd təsərrüfatında işləyənlərin sayının və ümumi məşğulluqda aqrar sektorun payının artması müşahidə edilmişdir (14). 2019-cu ildə Azərbaycanda kənd təsərrüfatının məşğulluqda payı 36 faiz təşkil etmişdir (21). Qarşıdakı illərdə kənd təsərrüfatının

məşğulluqdakı payının azalmasına paralel olaraq işsiz qalan kənd sakinlərinin alternativ fəaliyyət sahələrində, o cümlədən turizm sektorunda, xüsusən də kənd turizmində işlə təmin etmək müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Qeyd edək ki, Azərbaycanda kənd turizminin inkişafı əsasən daxili turistlərdən asılıdır və ölkəmizdə kənd turizminin inkişaf etdirilməsi üçün çox geniş potensial imkanlar mövcuddur. Eyni zamanda ölkəmizin əlverişli təbii şəraiti, ekzotik landsaftı, zəngin irs nümunələri, öz etnoqrafiyası ilə seçilən yaşayış məntəqələrinin olması və s. kənd turizminin inkişafını şərtləndirən mühüm amillərdəndir.

Sahənin inkişafına dair Dövlət Proqramında (4) da 2010-2014-cü illərdə turizmin müxtəlif növlərinin - kənd, idman, ailəvi, xüsusi maraq kəsb edən və digər turizm növlərinin inkişafı qarşıya məqsəd qoyulmuşdur. Strateji yol xəritələrində də kənd turizminin təşviqi ilə bağlı tədbirlər əksini tapmışdır. Şübhəsiz ki, kənd təsərrüfatı ilə yanaşı kənd turizmin inkişafı da ölkənin iqtisadi maraqları baxımından çox faydalıdır.

Araşdırmamız göstərir ki, müstəqilliyin ilk illərində Azərbaycanda turizmin, xüsusilə kənd turizminin inkişaf etdirilməsinə müxtəlif subyektiv və obyektiv amillər mane olmuşdur. Bu amillərə əsasən, insanların maddi rifah halının yaxşı olmaması, kənd yerlərində infrastruktur sahələrin müasir tələblərə cavab verməməsi, nəqliyyat əlaqələrinin zəifliyi, bir çox kəndlərdə yolların istismara yararsız olması, sosial xidmətlərin zəif təşkili, turistlərin müvəqqəti yaşaması üçün yerlərin seçilməsində mövcud olan çətinliklər, kənd yerlərində kommunal xidmətlərin zəif olması və s. daxildir. Amma son illər regionların sosial-iqtisadi inkişafı istiqamətində ciddi işlər görülmüş və bu da öz növbəsində kənd turizminin inkişafı üçün stimül olmuşdur.

Bu məqalədə kənd turizminin ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına təsirləri öyrənilir, Azərbaycanda kənd turizminin inkişaf imkanları qiymətləndirilir və bu sahədəki mövcud problemlərin həlli ilə bağlı təkliflər irəli sürülür.

Kənd turizminin mahiyyəti və sosial-iqtisadi təsirləri

Kənd turizmi insanların təbii mühitdə dincəlmək və fərqli mədəniyyətlərlə birlikdə olmaq üçün kənd yaşayış məntəqəsinə səfər etməsi, orada qalması və yerli tədbirləri izləməsinə də özündə ehtiva edən turizm növüdür (18). Dünya turizm sənayesində kənd turizmi də müxtəlif turizm növləri arasında mühüm yer tutur. Belə ki, iri şəhərlərdən uzaqlaşmış sakit yaşıl guşədə istirahəti üstün tutan insanlar bu mühitin fiziki və psixoloji bərpaedici təsirlərindən faydalana bilərlər (2).

İnkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə kənd turizmi dəstəklənən turizmin növüdür. Xüsusilə sənayeləşmiş ölkələrdə və böyük şəhərlərdə yaşayan insanların modern həyatın və iş həyatının yorğunluğunu təbiətlə iç-içə, şəhərin səs-küyündən uzaq bir yerdə almaq ehtiyacı kənd turizminə olan tələbin artmasına səbəb olmuşdur. Ümumiyyətlə, turizm sektoru inkişaf etdikcə onun içərisində müalicəvi turizm, dağ və qış, idman turizmi, raftinq turizmi, mədəni turizm, ov turizmi, su idman növləri kimi alternativ turizm növləri ortaya çıxmış və turistlərin marağına səbəb olmuşdur.

Kənd turizminin inkişafında əsas potensial onun təbii və mədəni resurslarıdır. Kənd turizminin əsas üstünlüklərindən biri kənddə yaşayan əhalinin gəlirlərinin artmasına və sosial rifah halının yaxşılaşmasına təsir edərək onların şəhərlərə köçünün qarşısının alınmasıdır. Bu səbəbdən kənd turizmində qonaqlama, kiçik ailəvi istirahət mərkəzləri yaxud kənd otelləri yeni bir iş yeri deməkdir. Xüsusilə kənd qadınlarının iş həyatında aktiv rola sahib olmaları, pul qazanmaları, sosial statusa və

iqtisadi müstəqilliyə malik olmaları və bir sıra faktorlar kənd turizminə müsbət təsir edən amillərdəndir (17).

Kənd turizminin müsbət amillərini aşağıdakı kimi sıralaya bilərik:

- *kənd turizmi kəndlərdə əhali sayının azalması risklərinin, həmçinin, yerli əhalinin başqa bölgələrə, xüsusilə iri şəhərlərə miqrasiya etməsinin qarşısını alır;*
- *şəhər və kəndlər arasındakı əlaqələrin inkişafı, zamanla şəhər və kənd adətləri, həyat və davranış arasındakı fərqlilikləri zəiflədir;*
- *kənd təsərrüfatı məhsullarına tələbi artırır, kənd yerlərində ev və əl sənətləri inkişaf edərək əlavə gəlirləri çoxaldır; qonaqlama, yemək-içmək və s. təsisatların artması ilə məşğulluq və gəlirləri artırır;*
- *kənd yerlərin inkişafına kömək etməklə ümumilikdə ölkə iqtisadiyyatına təsir edir;*
- *kənd əhalisinə müxtəlif mənbələr hesabına gəlir əldə etmələrinə şərait yaradır;*
- *turistlərə müxtəlif cür xidmətlərin göstərilməsi yerli əhalinin də həyat standartlarının yüksəlməsinə yol açır.*

Kənd turizmindən gələn gəlirin artması, infrastruktur və s. müsbət təsirləri ilə yanaşı bu sahəyə qoyulan sərmayələr təbii və mədəni sahələrə zərər verərsə və ekoloji tarazlığın pozulmasına səbəb olarsa bunu da kənd turizminə mənfi təsiri kimi göstərə bilərik (16).

Ümumiyyətlə isə kənd turizmi Avropa ölkələrində XX əsrin 70-ci illərindən başlayaraq inkişaf edən ekoturizmlə bağlı olmuşdur. Ancaq bununla yanaşı, kənd turizmi ekoturizmdən fərqli olaraq, təkcə təbii turizm ehtiyatlarına deyil, həm də antropogen turizm ehtiyatlarında ifadə olunur. Eyni zamanda kənd turizminin kütləviliyi, onun digər turizm növlərindən daha ucuz başa gəlməsi, kənd təsərrüfatı ilə bağlı olan istehsalın istifadə olunması və s. onu ekoturizmdən xeyli fərqləndirir.

Qeyd edək ki, kənd yaşıl turizminin böyük investisiyalar cəlb etmədən kiçik həcmli sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsində də rolu vardır. Azərbaycanda kənd turizmi kənd ərazilərində kiçik biznesin inkişafında böyük perspektivə malikdir. Bu istiqamətdə inkişaf kənd ərazilərində orta təbəqənin formalaşmasına müsbət yöndə təsir göstərə bilər. Həmçinin kənd turizmi sosial və iqtisadi cəhətdən zəif inkişaf etmiş ucqar kəndlərdə gənclərin məşğulluğunun təminində və onların başqa ərazilərə getməsinin qarşısını alınmasına güclü vasitə ola bilər. Yəni bu fəaliyyət növü ilə işsizlikdən əziyyət çəkən və bu səbəbdən də doğma yerləri tərk etmək istəyən gənclərə yeni iş yerləri yaradır.

Kənd turizminin mövcud vəziyyətinin qiymətləndirilməsi

Azərbaycanda kənd turizmin inkişafı ilə bağlı ənənələr mövcuddur və paytaxt Bakı ilə yanaşı Sumqayıt, Gəncə, Mingəçevir kimi şəhərlərin də sakinləri əsas müştərilər hesab edilə bilər. Araşdırmalar göstərir ki, ölkəmizdə kənd turizminin inkişafı XX əsrin 80-ci illərinə təsadüf edir (11). Belə ki, Bakı və Aran rayonlarında yaşayan insanlar isti yay aylarında təbiət qoynunda olmağa, kənd yerlərində müvəqqəti yaşayış yerləri kirayələyərək orada istirahət etməyə üstün tuturdular. Təbii ki, kütləvi axında əsas hissəni əhalinin orta və aztəminatlı təbəqəsi təşkil edirdi. Əhalinin gəliri çox olan təbəqəsi isə keçmiş SSRİ-nin müxtəlif kurortlarına gedirdi. Müstəqilliyin ilk illərində ölkədə yaşanan sosial-iqtisadi problemlər vətəndaşların istirahətini təşkil etməsinə də öz təsirini göstərdi. Lakin növbəti mərhələdə ölkədə həyata keçirilən islahatlar nəticəsində iqtisadi inkişafa nail olunması əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəlməsinə və yaşayış şəraitinin yaxşılaşmasına səbəb olmuşdur.

Xüsusən də 2000-ci ildən etibarən insanların asudə vaxtlarını daha səmərəli istifadə etmək üçün turist səfərlərini artırmışlar.

Azərbaycanda turizmin inkişaf etməsinə paralel olaraq kənd bölgələrinə turizm marşrutlarının təşkil edilməsi, turizm üçün xüsusi xidmət sahələrinin inkişaf etdirilməsi istiqamətində də canlanma müşahidə olunmuşdur. Xüsusən də kənd turizmin inkişafı yerli səviyyədə fəaliyyət göstərən kiçik həcmli otel, restoran şəbəkələrinin formalaşmasına təkan vermişdir. Həmçinin mənzərəli dağ kəndlərində sakinlər öz evlərini və ya evlərinin bir otağını turistlər üçün kirayə verməklə turizmin bu növünün inkişafı nəticəsində gəlir əldə etməyə başlamışlar. Qeyd edək ki, Dövlət Proqramına (6) əsasən qarşıdakı illərdə respublika ərazisində, xüsusilə də kənd regionlarında turizm infrastrukturunun inkişafı sahəsində müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Əslində turizmin digər növlərinin də, məsələn, ekoturizmin inkişafı da kənd turizminin inkişafına töhfə verəcəkdir. “Azərbaycan Respublikasında bioloji müxtəlifliyin qorunması və davamlı istifadəsinə dair Milli Strategiya və Fəaliyyət Planı”nda (7) göstərilir ki, əhalinin gəlir mənbələrinin davamlılığını təmin etmək üçün ekoturizmin inkişafı vacibdir. Turizmin bu növünün inkişafı turizm obyektlərinin bilavasitə yaxınlığında yaşayan əhalinin həyat tərzində müsbət dəyişikliklərə gətirib çıxaracaq və xidməti personala tələbat hesabına yeni iş yerləri yaradılacaqdır. Bundan başqa, turistlər üçün kənd təsərrüfatı məhsulları tədarük edən yerli sakinlər əlavə satış bazarı qazanacaqlar.

Kənd turizminin inkişafı Azərbaycanın kəndlərində yaşayan əhalinin maddi vəziyyətinin yaxşılaşmasına müsbət yöndə təsir göstərə bilər. Belə ki, ayrı-ayrı regionlarda (Qəbələ, İsmayılı, Qax, Şamaxı və s.) kənd turizm mərkəzlərində aparılan müşahidələrdən aydın olur ki, kənd turizm xidmətləri, hətta eyni ərazilərdə biri-birindən kəskin fərqlənir və əldə edilən gəlirin 65-75%-i kəndliyə çatır (11). Vəsaitin qalan hissəsini isə vasitəçilik edənlər götürür. Belə ki, Qax rayonunun bəzi kəndlərində sakinlər tərəfindən bir gecəsi 30-50 manat, aylıq isə 900-1500 manat civarında yerli turistlər üçün ev kirayəyə verilir. Bu isə o deməkdir ki, bir kəndli ailəsi yay fəslinin 3 ayı ərzində 1500-4500 manat gəlir əldə edə bilər. Bu, onun 1 il ərzində kənd təsərrüfatı fəaliyyətindən əldə etdiyi gəlirə yaxın məbləğdir. Araşdırmalar göstərir ki, hazırda ümumi təsərrüfatların 81,9 faizinin torpaq sahəsi 2 hektardan azdır ki, həmin torpaq sahəsindən əldə edilən mənfəət ailənin yaşayış minimumuna uyğun gəlirlərini tam təmin etmir (15). Belə ki, ekspert hesablamalarından da aydın olur ki, 1 hektar sahədə dənli bitki becərən fermerin mənfəəti 439,5 manat təşkil edir. Bu mənfəət şəkər çuğundurunda 493,5 manat, bostan məhsullarında 1228 manat, meyvədə 2155,6 manat, tərəvəzdə (açıq sahə) 2206 manat və tütündə 2627 manatdır (15).

Bundan əlavə, kənd təsərrüfatında əmək məhsuldarlığı səviyyəsi də digər sektorlarla müqayisədə aşağıdır. Ölkədə emal sənayesi üzrə saatlıq əmək məhsuldarlığı göstəricisi cari qiymətlərlə 6,3 manata (3,9 ABŞ dolları), tikinti sahəsi üzrə 9,4 manata (5,8 ABŞ dollarına) bərabər olduğu halda kənd təsərrüfatı üzrə bu göstərici 1,03 manat (0,6 ABŞ dolları) olmuşdur (6).

Yuxarıda qeyd edilənlərdə göstərilir ki, 2 hektar taxıl sahəsinə malik olan və ya bostan məhsulları becərən ailə-kəndli təsərrüfatı kənd turizmindən kənd təsərrüfatı fəaliyyətindən daha çox mənfəət əldə etmək imkanına malikdir. Yəni respublikamızın kənd təsərrüfatında kiçik təsərrüfatlar dominantlıq etdiyi üçün kənd turizmin inkişafının onların gəlirlərinin artmasına müsbət təsir göstərəcəyi şübhəsizdir.

Qeyd edək ki, dünyanın bir çox ölkəsində kənd təsərrüfatına aid olmayan gəlirin mənbəyi kimi aqroturizm dəstəklənir. Xüsusən də bu ölkələrdə mərkəzi hökumət maliyyə yardımı və ya qrant proqramları ilə kənd turizminin inkişafını stimullaşdırır. Bu proqramlarda iştirak edən kəndlər hər il

dövlət büdcəsindən əlavə vəsait alırlar. Azərbaycanda da kənd turizmin inkişafına dəstək verilsə, bu sektorun kifayət qədər gəlir gətirən sahəyə çevrilməsi mümkündür.

Hətta müəyyən festivallar və bayramlar təşkil etməklə ölkədaxili turizmi inkişaf etdirmək olar. Bu yolla Novruz bayramı zamanı vətəndaşlara verilən 1 həftəlik istirahətdən faydalı istifadə etmək mümkündür (12). Məsələn, Novruz bayramı kənd təsərrüfatı ilə bağlılığı olan bayramdır. Kənd turizmi şəhər mühitinin kənd mühiti ilə əvəz olunmasına xidmət edir. Belə olan təqdirdə vətəndaşları həmin bayramı kəndlərdə təbiət qoynunda keçirməyə təşviq etmək olar (13). Ölkədə şəhər əhalisinin 80 faizindən çoxunun kəndlə bağlılığını nəzərə alsaq bu təşviqlərin müsbət nəticələrini görmək olar.

Qeyd edilən istiqamətdə Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin tabeliyində olan “Aqrar tədarük və təchizat” ASC-nin “Şəhərdən Kəndə” layihəsini həyata keçirməsi də təqdir edilməlidir. Bu layihənin əsas məqsədi kiçik və orta fermer təsərrüfatlarının istehsal etdiyi kənd təsərrüfatı məhsulları üçün alternativ satış kanalları yaratmaq, regionlarda yaşayan əhalinin sosial rifahını yüksəltmək, şəhər əhalisinin və xarici turistlərin asudə vaxtlarını daha da maraqlı keçirməsinə töhfə verməkdir. Məsələn, “Şəhərdən Kəndə” layihəsi çərçivəsində iştirakçılar Şamaxıda üzüm və şərab festivalında iştirak edəblər, “Şirvan” şərabçılıq təsərrüfatı ərazisində yerli və xarici üzüm sortlarından ibarət üzüm bağlarını gəzib, təbii şəraitdə yetişdirilən üzümün əl əməyi ilə yığılmasında iştirak edəblər və s. (20).

Ümumiyyətlə, belə layihələrin icrası ölkəmizdə bir çox regionların turizm potensialını üzə çıxarmağa və kənd turizminin inkişafına imkan verəcəkdir. Hazırda ölkəmizdə kənd turizmindən faydalanlarla bağlı yaşayış məntəqələri üzrə statistik məlumatlar əldə etməkdə çətinliklər mövcuddur. Amma daxili turizmlə bağlı statistik məlumatlardan aydın olur ki, kənd turizmi məqsədi ilə vətəndaşların daha çox üz tutduğu Şəki-Zaqatala və Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonlarda 2019-cu ildə kirayəyə götürülmüş evlərdə gecələmə sayı kəskin azalmışdır.

Cədvəl. Səfərlər zamanı iqtisadi rayonlar üzrə kirayəyə götürülmüş evlərdə gecələmə sayı, min nəfər

	2018	2019	2018-ci illə müqayisədə 2019-cu ildə -/+, %
Ölkə üzrə	7 278,0	6 382,9	-12,3
Bakı şəhəri	2 978,2	4 207,4	+41,3
Abşeron	395,0	607,9	+53,9
Gəncə-Qazax	818,2	710,0	-13,2
Şəki-Zaqatala	398,6	115,6	-71
Lənkəran	674,0	144,7	-78,5
Quba-Xaçmaz	249,9	71,7	-71,3
Aran	1 114,4	343,7	-69,2
Yuxarı Qarabağ	221,9	21,1	-90,5
Dağlıq Şirvan	229,8	40,5	-82,4
Naxçıvan	198,0	120,4	-39,2

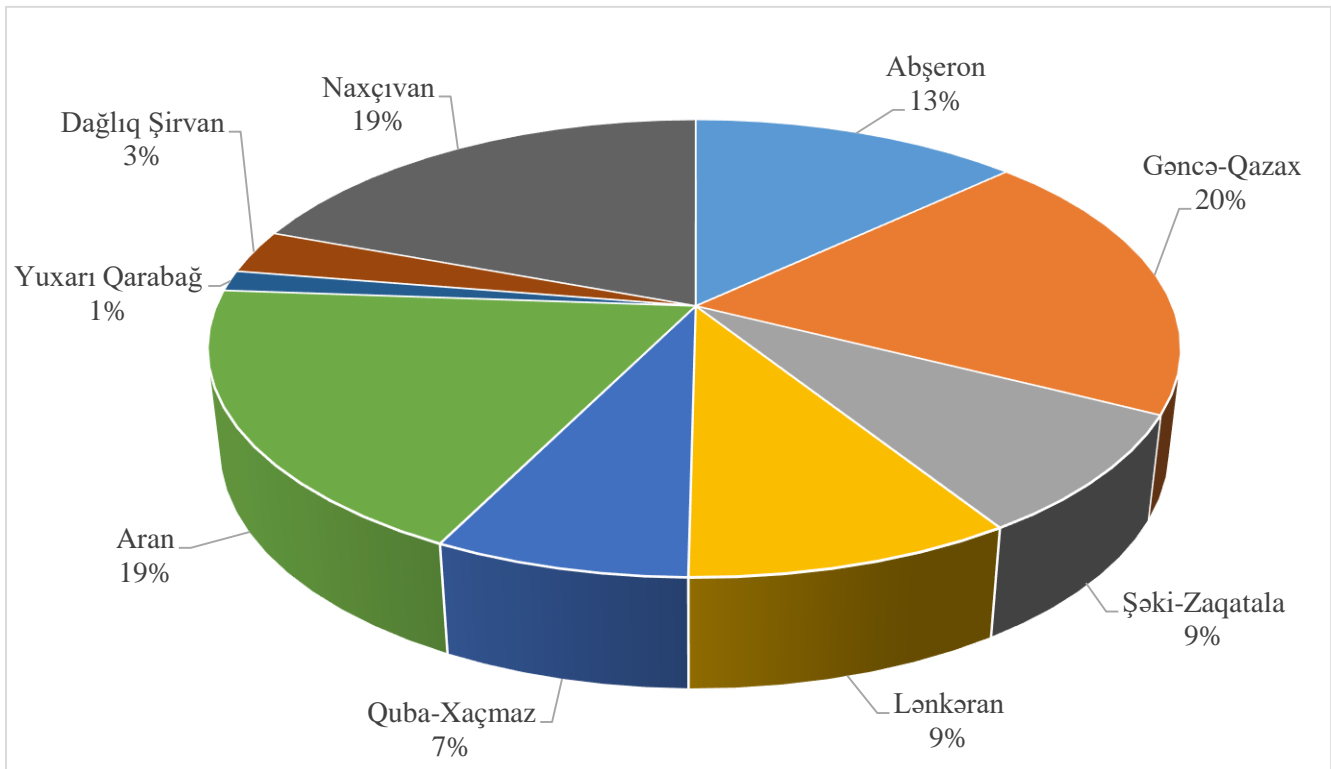
Mənbə: (9), (10).

Daxili turizm məlumatlarının təhlilindən aydın olur ki, 2019-cu ildə kənd turizm potensialı olan bütün iqtisadi rayonlarda kirayəyə götürülmüş evlərdə gecələmə sayı azalmışdır. Məlumat üçün qeyd

edək ki, koronavirus (COVID-19) pandemiyasının yaratdığı böhran nəticəsində 2020-ci ildə turizm sektorunda müşahidə olunan tənəzzül daxili turizmə də zərbə vurmuş və kirayəyə götürülmüş evlərdə gecələmə sayında azalma davam etmişdir.

Daxili turizm məlumatlarının təhlili zamanı qarşıya çıxan maraqlı nüans isə ondan ibarətdir ki, 2019-cu ildə Bakı şəhərində və Abşeron iqtisadi rayonuna daxil olan Sumqayıt şəhərində isə kirayəyə götürülmüş evlərdə gecələmə sayı kəskin artmışdır.

Diaqram. 2019-cu ildə iqtisadi rayonlar üzrə turizm məqsədilə çəkilən xərclər, min manat

Mənbə: (9)

Diaqramdan göründüyü kimi, turizm məqsədilə çəkilən xərclərin bölgüsündə iqtisadi rayonlar arasında ən yüksək paya Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu və Naxçıvan Muxtar Respublikası sahibdir. Burada bir məqamı qeyd edək ki, Gəncə-Qazax iqtisadi rayonunun gəlirlərinin 40%-i Gəncə şəhərinin, Abşeron iqtisadi rayonunun gəlirlərinin 60%-i Sumqayıt şəhərinin, Aran iqtisadi rayonunun isə gəlirlərinin 6%-i Mingəçevir, 5%-i Şirvan şəhərlərinin payına düşür. Ölkə üzrə isə daxili turizm gəlirlərinin 53%-i Bakı şəhərinin payına düşür. Rəqəmlərin təhlilindən görünür ki, daxili turizm gəlirlərində rayonların və xüsusən də kəndlərin payı azdır. Buradan belə nəticə çıxartmaq olar ki, hazırda daxili turizm gəlirlərində kənd turizminin xüsusi çəkisi aşağıdır. Lakin araşdırmamız göstərir ki, ölkəmizdə kənd turizminin inkişafı üçün kəndlərdə potensial kifayət qədərdir, xüsusilə də işğaldan azad edilmiş ərazilərdə yaxın gələcəkdə kənd turizmindən əldə edilən gəlirlər üstünlük təşkil edə bilər.

Həmçinin onu da qeyd edək ki, Naxçıvan Muxtar Respublikasının da kənd turizminin inkişafı baxımından potensialı böyükdür. Naxçıvanın Şahbulaq, Ağbulaq, Dırnıs və digər kəndləri zəngin təbiəti ilə kənd turizminin inkişafı üçün mühüm destinasiyadır. Turistləri cəlb edən məqamlardan biri Naxçıvan mətbəxidir.

Azərbaycanda kənd turizminin inkişaf istiqamətləri

Ölkəmizdə kənd turizminin genişmiqyaslı inkişaf imkanları mövcuddur və aparılan araşdırmalarda da bu qeyd edilmişdir (13). Xüsusən də son 10 ildə bu sahədə ciddi irəliləyişlərə nail olunmuşdur. Eyni zamanda, hazırda Azərbaycanın ayrı-ayrı regionlarında, o cümlədən kəndlərində turistlərə yerləşdirmə vasitələri və qidalanma növləri üzrə göstərilən xidmətlər istənilən səviyyədə deyildir (2). Həmçinin kənd turizminin inkişafı istiqamətində başqa problemlər də mövcuddur. Həmin problemlərin sırasına Kənd turizminin inkişafında beynəlxalq təcrübədən geniş istifadə edilməsi, kənd əhalisinin lazımı informasiya ilə təmin olunması, turizminin bu növünün davamlılığı üçün əlavə xidmətlərin yaradılması və təklif edilməsi, kənd turizmi ilə məşğul olmaq istəyən sahibkarlara güzəştlərin müəyyən olunması, kənd yerlərinə getmək üçün turistlərə nəqliyyat və rabitənin əlyətərliliyinin təmin edilməsi aiddir. Bunların həllini tapması kənd turizmin inkişafına təkan verəcəkdir.

Eyni zamanda kənd turizmini inkişaf etdirməklə sakinlərə fərdi sahibkarlıq vərdişlərinin aşılmasına, kənd yerlərində kommunal xidmətlərin inkişafına, əhalinin, xüsusilə də qadınların məşğulluğunun artırılmasına nail olmaq mümkündür (2). Qənaətimizcə, Azərbaycanda turizmin inkişafı ilə bağlı yeni dövlət proqramı hazırlanarkən işğaldan azad olunan ərazilər və ucqar kəndlər kənd turizmin inkişafında xüsusilə diqqətdə saxlanılmalıdır.

Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin tabeliyində Dövlət Məşğulluq Agentliyinin həyata keçirdiyi özünüməşğulluq proqramı (22) da kənd turizminin inkişafına töhfə verə bilər. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Əhalinin özünüməşğulluğunun təmin olunması sahəsində əlavə tədbirlər haqqında” 2016-cı il 07 aprel tarixli 1941 nömrəli Sərəncamına əsasən özünüməşğulluq proqramı həyata keçirilir (19). Bu proqram çərçivəsində aztəminatlı ailələrə fərdi təsərrüfatlarının təməlini qoymaq və ya inkişaf etdirmək üçün dövlət vəsaiti hesabına birbaşa natura şəklində mal, material və digər əmlakın verilməsi ilə (nağd vəsait olmamaq şərti ilə) dəstək göstərilir. Ailə təqdim etdiyi biznes plana uyğun olaraq istehsal və ya xidmət avadanlıqları ilə təmin edilir. Bu dövlət özünüməşğulluq proqramını digər ölkələrdəki təcrübədən fərqləndirən cəhətdir. Ümumilikdə isə özünüməşğulluq proqramı mikro və kiçik sahibkarlığın inkişafını və ailə büdcəsinin dayanıqlı gəlir mənbələri hesabına formalaşmasını hədəfləyir (22). Onun üçün də bu proqram çərçivəsinə kənd sakinlərinin mənzillərini kənd turizminə xidmət məqsədi üçün hazırlamaq və ya avadanlıqla təmin etmək mümkündür.

Həmçinin kənd ərazilərində yaşayan ev sahiblərinə turizm xidməti göstərmək vərdişlərinin aşılması kənd ərazilərində məşğul olan əhalinin sayının artırılmasına, kənd turizmi sahəsində xidmət infrastrukturunun gücləndirilməsinə, kənd evlərində turizm xidməti səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasına, turizmin alternativ növlərinin və regionların iqtisadi inkişafına yardımçı olan amillərdir (2).

Şübhəsiz ki, “Şəhərdən Kəndə” kimi layihələrin icrası həm kənd turizminin inkişafına, həm də kənd təsərrüfatının inkişafına töhfə verə bilər. Belə ki, kənd təsərrüfatı məhsullarını birbaşa bazara çıxara bilməyən kiçik təsərrüfatlar üçün də alternativ imkanlar yaranır. Kiçik təsərrüfatların istehsal etdikləri məhsulların bir hissəsini turistlərə satmaları onların büdcələrində artıma səbəb olur. Kənd turizminin inkişafı qarşıdakı müddətdə də kiçik təsərrüfatların istehsal etdikləri meyvələrin, balın, pendirin, kərə yağının, eyni zamanda əl sənət işlərinin, evlərdə toxunan xalça və palazların satışının sürətlənməsinə səbəb ola bilər.

Göründüyü kimi, Azərbaycanda kənd turizminin inkişaf potensialı böyükdür və bunun həyata keçirilməsi kənd sakinlərinin maddi vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına xidmət edəcəkdir.

Qeyd edək ki, kənd turizminin inkişafında bələdiyyələr də aktiv rol almalıdır və artıq bu istiqamətdə hüquqi baza formalaşdırılır. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 2020-ci il 29 oktyabr tarixli Fərmanı ilə “Yerli icra hakimiyyətləri haqqında Əsasnamə”də dəyişiklik edilmişdir (19) və bu qurumların qarşısına müvafiq ərazidə təşkil olunmuş bələdiyyələr cəlb edilməklə kənd yerləri üzrə qısamüddətli, ortamüddətli və uzunmüddətli inkişaf planlarının hazırlanmasının təmin edilməsi məsələsi qoyulmuşdur. Həmçinin Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi ilə birlikdə kənd yerləri üzrə qısamüddətli, ortamüddətli və uzunmüddətli inkişaf planlarının hazırlaması zamanı ehtiyac olduğu təqdirdə müvafiq qurumlara təşkilati dəstək göstərəcəkdir. Yerli icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən kənd yerləri üzrə bu inkişaf planlarının hazırlanması və təsdiq olunması şəhər inzibati ərazi vahidlərinə münasibətdə 2021-ci ildən, digər inzibati ərazi vahidlərinə münasibətdə isə 2022-ci ildən etibarən həyata keçiriləcəkdir.

Kənd yerləri üzrə qısamüddətli, ortamüddətli və uzunmüddətli inkişaf planlarının hazırlanması prosesində kənd turizminin inkişafı məsələlərinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Yerli icra hakimiyyəti orqanlarının inkişaf planlarının hazırlanması zamanı Dövlət Turizm Agentliyi ilə də əməkdaşlığı dərinləşdirmələri zəruridir.

Nəticə

Hazırda dünyada əməkqabiliyyətli əhalinin 8,1 faizi turizm sənayesində və onunla bağlı iqtisadiyyat sahələrində məşğuldur. Azərbaycanda da turizm sektorunun məşğulluqda payının dünya səviyyəsinə çatdırılması mümkündür və kənd turizmi bu sahədə mühüm rol oynaya bilər. Azərbaycanda kənd turizmi ilə bağlı mövcud potensialdan tam istifadə edilmir və koronavirus pandemiyası nəticəsində bu sahə daha çox zərər çəkmişdir.

Ölkədə daxili turizmdə kənd turizminin payını müəyyənləşdirmək hazırda çətindir. Kənd turizmi ilə bağlı qeydiyyat aparılmadığı üçün bu barədə dəqiq statistikanı bilmək və bu sahədən əldə edilən gəlirləri proqnozlaşdırmaq mümkün deyil. Məsələn, daxili turizm gəlirlərini təhlil edəndə kənd turizminin xüsusi çəkisi çox aşağı olduğu qənaəti yaranır. Digər tərəfdən kənd yerlərində evlərini kirayə verənlərin uçotunun aparılmadığı və həmin vətəndaşlar vergi qeydiyyatında olmadıqları üçün onların əldə etdiyi gəlirlər də rəsmi məlumatlarda əksini tapmır. Onun üçün də dövlət proqramlarında (4; 5.) turizmin müxtəlif növlərinin inkişaf etdirilməsi tədbirləri ilə yanaşı statistik məlumatların toplanılması sisteminin və metodologiyasının beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşdırılmaqla təkmilləşdirilməsi ilə bağlı müddəalar əksini tapmışdır. Araşdırmamız göstərir ki, statistik məlumatların toplanılması sisteminin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı fəaliyyətin dərinləşdirilməsinə ehtiyac var. Şübhəsiz ki, bu sahədə müvafiq tədbirlərin görülməsi perspektivləri proqnozlaşdırmağa da imkanları artıracaqdır.

Kənd turizmin inkişafının təşviqi bölgələrin mövcud potensialından səmərəli istifadə olunmasında, kənd yerlərində kiçik sahibkarlığın inkişafında və kənd yerlərində yoxsulluğun azaldılmasında xüsusi önəm daşıya bilər. Eyni zamanda yaxın gələcəkdə kənd təsərrüfatının intensiv inkişafı nəticəsində işini itirəcəyi ehtimal edilən kənd sakinlərinin məşğulluq probleminin həllində də turizm sektoru mühüm rol oynaya bilər. Onun üçün də Azərbaycan inkişaf etmiş ölkələrin müsbət təcrübəsindən istifadə etməklə həmin sahənin inkişafına yönəldilən əlaqələndirilmiş tədbirlər həyata keçirməlidir. Bu zaman kənd turizminin imkanlarından kənd təsərrüfatının və kənd yerlərinin inkişafı üçün istifadə olunmalıdır. “Azərbaycan Respublikasında ixtisaslaşmış turizm sənayesinin inkişafına

dair Strateji Yol Xəritəsi”nin icra müddəti başa çatdığı nəzərə alınmaqla turizm sektorunun kompleks inkişafını özündə ehtiva edən yeni sənədin hazırlanaraq qəbul edilməsinə və orada kənd turizminin inkişafı ilə bağlı təfsilatlı tədbirlərə yer verməyə ehtiyac vardır.

Özünüməşğulluq proqramı çərçivəsində kənd turizminin inkişafına xidmət edən biznes planların maliyyələşdirilməsi məsələsinə də baxılması da məqsədəuyğundur. Həmçinin postpandemiya dövründə “Şəhərdən Kəndə” kimi layihələrin icrası sürətləndirilməsi zəruridir. Bununla yanaşı, Dövlət Turizm Agentliyinin Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi ilə birgə kənd turizmi ilə bağlı layihələr həyata keçirməsi, turizmin qeyd edilən növü ilə bağlı məsələlərin həllinin kənd yerləri üzrə qısamüddətli, ortamüddətli və uzunmüddətli inkişaf planlarının hazırlanması prosesində nəzərə alması məqsədəuyğun olardı.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi. /Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 06 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir /- <http://www.president.az/articles/22110>
2. Azərbaycan Respublikasında ixtisaslaşmış turizm sənayesinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi. / Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 06 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir /- <http://e-qanun.az/framework/34254>
3. Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019-2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı. /Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2019-cu il 29 yanvar tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir/- <http://e-qanun.az/framework/41320>
4. Azərbaycan Respublikasında 2010-2014-cü illərdə Turizmin İnkişafına Dair Dövlət Proqramı. /Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2010-cu il 06 aprel tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir /- <http://e-qanun.az/framework/19342>
5. Azərbaycan Respublikasında kurortların 2009-2018-ci illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı. /Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2009-cu il 06 fevral tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir /- <http://e-qanun.az/framework/16143>
6. 2019-2030-cu illər üçün Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq Strategiyası. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 30 oktyabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir / - <http://e-qanun.az/framework/40416>
7. Azərbaycan Respublikasında bioloji müxtəlifliyin qorunması və davamlı istifadəsinə dair Milli Strategiya və Fəaliyyət Planı. /Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2009-cu il 24 mart tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir /-<http://e-qanun.az/framework/11513>
8. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. Azərbaycanca turizm. Statistik məcmuə 2020. Bakı: 2020, 96 s.
9. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. Daxili turizm - 2019. Bakı: 2020, 50 s.
10. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. Daxili turizm - 2018. Bakı: 2019, 42 s.
11. Əsədov A.M. Azərbaycan respublikasında kənd turizminin inkişafı bələdiyyə büdcələrinin gəlir mənbəyi kimi. AMEA-nın xəbərləri, İqtisadiyyat elmləri seriyası, 2009 №2, 52-55 s.
12. Hüseyn R.Z. Kənd təsərrüfatının çoxfunksiyalılığı: qlobal iqtisadi sistemdə onun yeri və rolu. Bakı: “MBM” nəşriyyatı, 2008, 336 s.
13. Hüseyn R.Z. Kənd turizmi kəndin inkişaf amili kimi. Elmi-Tədqiqat Kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı və Təşkili İnstitutunun Elmi əsərləri №3, Bakı, 2010, 60-66 s.

14. Xəlilov H.A. Aqrar iqtisadiyyatda sistem transformasiyaları və modelləşdirmə şəraiti. Bakı: "Mütərcim", 2005, 228 s.
15. Şalbuzov N.Ə. Bitkiçilikdə ailə-kəndli təsərrüfatlarının minimum zəruri ölçüləri: yaşayış minimumu meyarı üzrə yanaşma // "Kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatı" elmi-praktiki jurnalı, 2020, №1 (31), 35-42 s.
16. Kiper, Tuğba (2006). Safranbolu Yörükköyü Peyzaj Potansiyelinin Kırsal Turizm Açısından Değerlendirilmesi. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
17. Morgül Şükran Mercan (2006), Trakya Bölgesinde Kırsal Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesine İlişkin Analiz: Kırklareli Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2006, 70 s.
18. Soykan F. (1999). Doğal Çevre ve Kırsal Kültürle Bütünleşen Bir Turizm Türü: Kırsal Turizm. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 10 (1), 67-75 s. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/atad/issue/53224/706675>
19. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin rəsmi saytı <https://president.az/> (istinad verilib: 01.03.2021)
20. "Şəhərdən Kəndə" layihəsi çərçivəsində ilk tur baş tutub /- <https://agro.gov.az/az/news/şeherdenkende-layihesi-cercivesinde-ilk-tur-bas-tutub> (istinad verilib: 02.03.2021)
21. <https://www.stat.gov.az>
22. <https://www.dma.gov.az/layiheler/sosial-layiheler> (istinad verilib: 06.03.2021)
23. <https://tourism.gov.az/>

Ph.D., docent, A.A. Huseyn

Azerbaijan Tourism and Management University

Assessment of the impact of rural tourism on the socio-economic development of the country

Summary

Rural tourism comes to the fore as a means of providing employment in the regions, increasing the social welfare of the population and ensuring the development of rural areas. Today, in developed countries, this type of tourism has developed into a sector shaped according to the natural resources of the regions and the way of life of the local population, and supported by its contribution to sustainable rural development. The development of rural tourism is also important for the Republic of Azerbaijan in terms of the development of alternative industries and employment in rural areas. The article assesses the impact of rural tourism on the socio-economic development of rural areas, explores the possibilities of developing rural tourism in Azerbaijan and puts forward proposals for solving the identified problems.

Keywords: *rural tourism, countryside, agriculture, employment, tourism.*

Д.ф.э.н., доцент А.А. Гусейн
Азербайджанский университет туризма и менеджмента

Оценка влияния сельского туризма на социально-экономическое развитие страны

Резюме

Сельский туризм выдвигается в передный план как средство обеспечения занятости в регионах, повышения социального благосостояния населения и обеспечения развития сельских территорий. Сегодня в развитых странах этот вид туризма превратился в сектор, сформированный в соответствии с природными ресурсами регионов и образом жизни местного населения и поддерживаемый ввиду его вклада в устойчивое развитие сельских районов. Развитие сельского туризма также важно для Азербайджанской Республики с точки зрения развития альтернативных отраслей и занятости в сельской местности. В статье оценивается влияние сельского туризма на социально-экономическое развитие сельских территорий, исследуются возможности развития сельского туризма в Азербайджане и выдвигаются предложения по решению выявленных проблем.

Ключевые слова: *сельский туризм, сельская местность, сельское хозяйство, занятость, туризм.*